

(Львів, 22-28 серпня 1993 р.). - Історія. Ч. 1. - Львів, 1994. - С. 181-185.

39. Наумович І. Городокъ, 6 Марта / И. Наумович // Вѣстникъ. - 1853. - Ч. 18. - 7 (19) марта. - С. 36.

40. Наумович І. Изъ Перемышлянь. Въ оборонѣ оскорбленной личности и обрядовцевъ / И. Наумович // Слово. - 1863. - Ч. 74. 18 (30) септембрія. - С. 293.

41. Наумович І. Увядшій цвѣтокъ / И. Наумович // Церковно-приходская школа. - Киевъ, 1887. - Кн. 2. - С. 76-78.

42. Там само.

43. Наумович І. Изъ Перемышлянь. Въ оборонѣ оскорбленной личности и обрядовцевъ / И. Наумович // Слово. - 1863. - Ч. 74. 18 (30) септембрія. - С. 293-294.

44. Студинський К. Кореспонденция Якова Головацкого в літах 1850-62 / К. Студинський. - Львів : Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1905. - С. 313.

45. Наумович І. Изъ Перемышлянь. Въ оборонѣ оскорбленной личности и обрядовцевъ / И. Наумович // Слово. - 1863. - Ч. 74. 18 (30) септембрія. - С. 293.

46. Там само.

47. Stenograficzne sprawozdania z czwartej sesji Sejmiku Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1866. Posiedzenie 41-80. - S. 248.

48. Наумович І. Повѣсти и пѣсни / И. Наумович. - Львовъ : Типомъ Института Ставропигіянскаго, 1861. - С. 3.

49. Н[аумович І.] Допись изъ Перемышлянь / И. Наумович // Вѣстникъ. - 1857. - Ч. 48. - 15 (3) липця. - С. 190-191.

50. Там само.

51. Н[аумович І.] Допись отъ Перемышлянь / И. Наумович // Вѣстникъ. - 1857. - Ч. 87. - 28 (16) листопада. - С. 347-348.

52. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmiku Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1865-1866. - Т. 1. Posiedzenie 1-40. - S. 383-384.

53. Ibid. - S. 478.

54. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmiku Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1865-1866. - Т. 2. Posiedzenie 41-80. - S. 1673-1674.

55. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmiku Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1865-1866. - Т. 1. Posiedzenie 1-40. - S. 476-479.

56. Ibid. - S. 477.

57. Ibid.

58. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmiku Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1865-1866. - Т. 2. Posiedzenie 41-80. - S. 1403.

V. Herun

CULTURAL AND ENLIGHTENMENTAL ACTIVITIES OF I. NAUMOVICH IN 1850s AND BEGINNING OF 1860s

In the article cultural and enlightenment activities of I. Naumovich in 1850s and the beginning of 1860s in Galicia are analysed. This aspect is described in the context of the development and dissemination of literature, the formation of enlightenment programs and the development of schools in Galicia.

Key words: Galicia, enlightenment work, national movement, popular literature, national schools.

© В. Герун

Надійшла до редакції 04.11.2011

УДК 94(367); 37.015.4

МІФИ ТА РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ (60-80-ті РОКИ ХХ ст.)

ГАЛИНА ДОКАШЕНКО,

доктор історичних наук, завідувач кафедри вітчизняної та зарубіжної історії
Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

У статті визначаються основні характеристики українсько-болгарських взаємовідносин у галузі освіти - провідна роль правлячих комуністичних партій, постійний і всеохопний контроль та ін. Разом із тим, автор стверджує об'єктивну закономірність посилення інтеграційних процесів у розвитку освітнього простору.

Ключові слова: партійне керівництво, планова основа, тоталітарний підхід, інтернаціональне виховання, шкільні колективи.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобалізації постійно посилюються й охоплюють основні галузі суспільного життя. Не стала винятком

й освітня галузь, зокрема вища освіта, у якій активно формуються спільні підходи європейських країн на підставі Болонської декларації. Україна чітко

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.

визначила орієнтир на входження в європейський освітній простір, а тому об'єктивний та неупереджений аналіз попередніх успіхів та недоліків у цій сфері стає актуальним.

Найбільш активно за радянських часів освітні зв'язки розвивалися з країнами так званого "соціалістичного табору". Одним із найбільш поширених стереотипів радянської історіографії було положення про непорушність дружби між цими країнами, засноване на братерських взаєминах керівних політичних сил - комуністичних партій. Соціалістична Болгарія в цьому таборі займала особливі позиції, оскільки ще з XIX століття болгарський народ відчував вдячність до російського народу за перемогу в російсько-турецькій війні 1877-1878 років, наслідком якої стало звільнення країни від османського панування. У соціалістичний період цю природну вдячність керівники Болгарської комуністичної партії (БКП) довели, за визначенням авторів підручника "Історія Центрально-Східної Європи", до стадії лакейства, вершиною якого стала пропозиція про об'єднання Народної Республіки Болгарія з Радянським Союзом у 1963 р. [1].

Дослідження та публікації з проблеми. Доробок радянських учених із зазначеної теми достатньо повно представлено в бібліографічному покажчику "Балканістика в Українській РСР", до якого включено літературу з історії, філософії, культурології, держави й права, економіки, літератури, мовознавства Болгарії, Румунії, Югославії, Греції й Туреччини, що вийшла друком у період з 1917 до 1980 року [2].

Навіть простий перелік цих робіт демонструє постійний інтерес у республіці до вказаної проблематики та значний внесок українських фахівців у вивчення історичного минулого балканських країн, їхніх взаємозв'язків на різних етапах історії, сучасної ситуації. Історіографія соціалістичного періоду, безумовно, зосереджувалась на схвальних оцінках діяльності КПРС та БКП у становленні освіти й культури, у формуванні міждержавних стосунків, а її досягненнями стали збір й обробка значної кількості фактичного матеріалу.

В останні роки в Україні, у Росії, у Болгарії опубліковані узагальнюючі роботи з історії Центрально-Східної Європи та окремих країн цього регіону воєнного періоду, у яких неупереджено висвітлюються основні сфери життя тогочасного суспільства, у тому числі й освіти. Перш за все, відзначимо колективну роботу за редакцією Л. Зашкільняка "Історія Центрально-Східної Європи", що стала новим словом у викладанні історії у вищій школі, оскільки її автори - відомі українські історики - С. Віднянський, А. Мартинов, В. Чорній, С. Страшнюк та ін. запропонували новий навчальний курс історії Центрально-Східної Європи (країни Балтії, Білорусь, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія й Герцеговина, Албанія, Греція, Туреччина) замість курсу історії південних та західних слов'ян як прикладу регіональної історії. Підручник складено на основі регіонально-епохально-інформаційного підходу, що передбачає поєднання найважливішої інформації із життя народів та країн цього регіону на кожному етапі розвитку цивілізації. Розділи виокремлено за хронологічно-цивілізаційними ознаками й спочатку подано загальну характеристику періоду, а далі аналіз за країнами [3].

Відомий український історик-славист В. П. Чорній

у 2007 році написав "Історію Болгарії" - перше українськомовне видання, що показує багатовікову історію болгар від утворення власної держави раннього середньовіччя до сьогодні. У роботі визначено етапи етногенезу болгар, тенденції історичного розвитку середньовіччя, нової та новітньої історії, простежено основні напрямки українсько-болгарських відносин. На завершення подано хронологічні таблиці найважливіших історичних подій часів перебування при владі державних керманів та послідовності зміни урядів. Остання частина роботи присвячена новітньому періоду й містить два розділи - "Соціалістична Болгарія (1944-1989)" і "Падіння комуністичної диктатури та відновлення демократичного ладу". Характеризуючи розвиток середньої та вищої освіти соціалістичної Болгарії, автор цілком слушно стверджує певний поступ на ниві культури, який особливо відчутним був у сфері освіти, перш за все за кількісними показниками рівня освіченості населення країни, шкільної мережі тощо, при цьому автор не виключає наявності ідеологічного тиску на освітян [4].

Мета роботи - висвітлення на підставі архівних матеріалів України основних характеристик українсько-болгарських освітніх взаємовідносин у період, який у тогочасних державних документах визначено як період побудови соціалізму та його перетворення на розвинений соціалізм.

Виклад основного матеріалу. Специфічного ідеологічного забарвлення міждержавних стосункам означеного часу надавали міжпартійні зв'язки, які були визначені основною й рушійною силою цих взаємовідносин. Теоретичним підґрунтям відносин між соціалістичними країнами взагалі, та між СРСР і Болгарією зокрема, стали партійні висновки про етапи соціалістичного розвитку й відповідні їм етапи розвитку міждержавних стосунків. Показовим прикладом стала ситуація 1970-80-х років, коли ідеї КПРС про необхідність та можливість практично одночасного переходу всіх держав "соціалістичного табору" до "розвиненого соціалізму" й побудови комунізму у відносно стислі історичні терміни були підтримані компартіями більшості соціалістичних країн. У міждержавних стосунках це означало період усебічного зближення та співробітництва, яке, за їх оцінками, вже проявляється як закономірність історичного розвитку [5].

Як і всі аспекти суспільного життя соціалістичної доби, міждержавні стосунки різних напрямків розвивалися на засадах планування. Так, існували Плани культурного і наукового співробітництва між СРСР і НРБ (перспективні й поточні), що були укладені на основі Угоди про культурне співробітництво між СРСР та НРБ від 28 квітня 1956 р. Для аналізу обрано план культурного і наукового співробітництва між СРСР та НРБ на 1962 р., що складається із 42 статей, які детально регламентують кількість, спеціалізацію обмінних груп (статті 1-2); основні напрямки співробітництва міністерств культури (статті 3-4), творчих союзів (статті 5-15), наукового співробітництва (статті 16-21), співробітництва в галузі вищої школи (статті 22-23), освіти (статті 24-26), охорони здоров'я (статті 27-32), професійно-технічної освіти (статті 33-34), спорту (статті 35-36), засобів масової інформації (статті 37-42) [6]. Відзначимо, що аналогічні плани на республіканському рівні не склалися. Деталізація проходила за вертикальною схемою, і, наприклад, указані три освітянські статті загального плану розписувалися в плані співробітництва

тва Міністерства освіти СРСР та Міністерства народної освіти НРБ, які уклалися на основі Угоди про безпосереднє співробітництво 1969 р. План співробітництва міністерств на 1973-1974 рр. включає вісім розділів: вивчення досвіду організації та змісту навчально-виховного процесу радянської школи, участь у роботі навчально-методичних конференцій СРСР, запрошення радянських лекторів, підготовка і спеціалізація вчителів і науково-педагогічних кадрів з НРБ у СРСР, підвищення кваліфікації й удосконалення керівних педагогічних кадрів, інспекторів, методистів і викладачів НРБ, співробітництво в науково-педагогічних дослідженнях, співробітництво в галузі капітального будівництва й економіки освіти, співробітництво в питаннях шкільного обладнання та технічних засобів навчання. Назва документа "План співробітництва" не відповідає змісту, адже про співробітництво йдеться тільки в останніх трьох розділах, усі інші підпорядковані ідеї переважаючого значення радянського досвіду й необхідності його вивчення й упровадження освітянами Болгарії. Наступний план співробітництва між профільними міністерствами на 1975-1976 рр. містить п'ять розділів, із яких чотири спрямовані на співробітництво в здійсненні спільних методичних і наукових розробок, систематичному обміні матеріалами й спеціалістами, установленні безпосередніх зв'язків установ освіти. Надалі план укладається вже на чотири роки (1976-1980) і в ньому, порівняно з попереднім планом, додатково з'являються положення про взаємний обмін досвідом та контакти у сфері вивчення й удосконалення знань російської мови [7]. Аналіз трьох указаних планів засвідчує тенденцію до посилення взаємності в розвитку освітніх зв'язків.

На плановій основі будувалися й відносини громадських організацій. Так, 19 листопада 1958 р. укладено Угоду про співробітництво між Товариством радянсько-болгарської дружби і Всенародним комітетом болгаро-радянської дружби, на підставі якої приймалися щорічні плани співробітництва. Головним завданням "спільної діяльності братських організацій дружби стане робота з подальшого поглиблення, зміцнення й розвитку дружби і всебічного співробітництва між радянським та болгарським народами, надання дієвої допомоги КПРС та БКП в інтернаціональному вихованні радянських і болгарських трудящих" [8].

Спроби ідентифікувати суспільне життя соціалістичних країн охопили й сферу освіти. З метою вироблення єдиної стратегії освітнього розвитку розпочалися регулярні конференції й наради основних учасників освітнього процесу. Одними з перших із 1971 р. стали виробляти єдині теоретичні настанови вчені, провівши у серпні в Москві наукову конференцію вчених-педагогів, яка стала традиційною. Паралельно проходили симпозиуми й конференції з окремих проблем. Так, Болгарія цього ж року приймала учасників уже четвертого симпозиуму педагогів європейських соціалістичних країн із питань викладання історії в школі та конференції з проблем фізичного виховання [9]. Керівниками цього процесу виступали відповідні міністерства, відбувалися регулярні наради міністрів освіти.

Перша така нарада пройшла в лютому 1975 р. у Москві, її проведеному передували наради експертів за участю представників Болгарії, Угорщини, Східної Німеччини, Куби, Монголії, Польщі, Чехословаччини. Болгарію представляли освітянські чиновники

достатньо високого рангу - керівник управління шкіл Міністерства освіти Т. Ангелов і керівник відділу виховної роботи С. Вилчанова. Експертами було підготовлено проект плану багатостороннього співробітництва соціалістичних країн у галузі освіти на 1976-1980 рр., який невдовзі затверджено нарадою міністрів [10]. Прийнятий ними документ визначав необхідність об'єднання й концентрації зусиль щодо питань підвищення ефективності шкільного навчально-виховного процесу, удосконалення комуністичного виховання учнів, підготовки й підвищення кваліфікації вчителів; критики сучасної буржуазної шкільної педагогіки. Наради міністрів вирішили проводити один раз на два роки, конференції вчених один раз на три роки, а серед основних наукових тем переважали теми ідеологічного спрямування: "Проблеми формування соціалістичної особистості", "Вивчення основ марксистсько-ленінської теорії у шкільному суспільно-науковому циклі", "Критика буржуазної шкільної політики і сучасних буржуазних педагогічних теорій". Лише одна тема мала дійсно педагогічний характер - "Визначення об'єктивних критеріїв оцінки знань учнів" [11]. Згідно зі звітом Міністерства освіти СРСР у 1976-1980 рр. багатосторонні групи за участю Болгарії розробляли такі теми: "Дидактичні основи використання засобів навчання в загальноосвітній школі", "Формування комуністичної свідомості й поведінки як єдиний процес", "Формування світогляду учнів середньої школи в процесі навчання та поза навчальною діяльністю", "Досвід соціалістичних країн із перебудови початкової освіти", "Вивчення ідей марксизму-ленінізму на заняттях із суспільних дисциплін у середніх школах соціалістичних країн", "Політехнічна освіта", "Сучасні проблеми шкільної математичної освіти", "Порівняльне вивчення та координація процесу вивчення історії СРСР у шкільних підручниках соціалістичних країн та їхньої історії в підручниках радянської школи", "Шляхи вдосконалення викладання фізики в школах соціалістичних країн", "Підвищення об'єктивності перевірки й оцінювання результатів навчання", "Виховання учнів у дусі пролетарського інтернаціоналізму і соціалістичного патріотизму", "Вивчення творів класиків марксизму-ленінізму, документів КПРС, братських комуністичних та робітничих партій на заняттях із суспільних дисциплін у середніх школах соціалістичних країн", "Стратегія сучасного капіталізму в галузі освіти", "Порівняльне дослідження становлення систем науково-педагогічної інформації соціалістичних країн", тобто з 14 означених тем сім, а це половина, були суто ідеологічними [12]. Аналогічна ситуація, тобто значна увага до ідеологічних аспектів організації шкільної освіти, спостерігається і в наступний період, і згідно з тематичним планом наукового співробітництва між Академією педагогічних наук СРСР та Міністерством освіти НРБ на 1981-1985 рр. спільні наукові дослідження проводилися з таких тем: "Методологічні й теоретичні проблеми педагогічної науки", "Проблеми підвищення ефективності комуністичного виховання учнів", "Удосконалення системи естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл", "Психолого-педагогічні основи змісту, методів і засобів навчання в умовах загальної обов'язкової середньої освіти", "Проблеми психології та психофізіології дітей та підлітків", "Дошкільне виховання в сучасних умовах", "Психолого-педагогічні проблеми професійно-технічної освіти" [13]. Створено також декілька двосторонніх комісій, у тому числі радянсь-

ко-болгарську з питань удосконалення шкільних підручників історії [14]. Як бачимо, ініціатива належить радянським освітянам і вони відіграють провідну роль у процесі вироблення єдиної стратегії розвитку освіти в соціалістичних країнах, наприклад, у роботі міжнародної ради експертів соціалістичних країн з політехнічної освіти, симпозиуму з питань підвищення виховної ролі початкової освіти та педагогів-істориків, міжнародної конференції ректорів педагогічних ВНЗ - партнерів "Підвищення вимог соціалістичного суспільства до професійної підготовки майбутніх вчителів" та ін. В останній конференції СРСР представляли дев'ять педагогічних інститутів, із яких чотири були українські (Київський, Харківський, Одеський, Дрогобицький), що є ще одним свідченням вагомості ролі української педагогічної освіти [15].

Болгарія - одна з найбільш активних учасниць співробітництва соціалістичних країн, вона бере участь у всіх без винятку дослідженнях, сама стає центром проведення багатьох заходів, наприклад, тільки в 1981 р. на її території проведено - IV заключне засідання редакційної колегії колективної монографії вчених соціалістичних країн "Сучасні проблеми шкільної математичної освіти" (Софія), заключну робочу нараду з теми "Шляхи вдосконалення викладання фізики в середніх школах" (Варна), XII Міжнародну олімпіаду школярів із фізики (Варна), засідання ради експертів із теми "Вивчення матеріалів чергових з'їздів братніх комуністичних і робітничих партій на заняттях із суспільних дисциплін та в позакласній роботі в середніх школах соціалістичних країн" (Кюстенділ), IX Симпозиум педагогів-істориків соціалістичних країн "Історія й сучасність у політичному вихованні, формуванні активної життєвої позиції учнів" (Благоєвград), Міжнародну нараду керівників установ освіти столиць соціалістичних країн (Софія) [16].

Основні напрямки співробітництва визначали в центрі і там само визначали завдання для республік у практичній організації цього процесу. В інформаціях та звітах міжнародного відділу Міністерства освіти СРСР за 1974 р., наприклад, перелік основних напрямків співробітництва із соціалістичними країнами включає дев'ять позицій: обмін досвідом, взаємні консультації, проведення лекцій з основних питань освіти; педагогічна робота в навчальних закладах, школах, наукових установах; мовне стажування; курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників; стажування і збір матеріалів, науковий обмін (серед установ, що спроможні були його здійснювати, зазначено й Науково-дослідний інститут педагогіки і психології УРСР); обмін між вищими навчальними закладами, безпосередній обмін між обласними, міськими відділами освіти, педагогічними товариствами, бібліотеками, друкованими органами; участь у конференціях, нарадах, симпозиумах, олімпіадах, семінарах [17].

Серед інших республік СРСР наша республіка мала більше можливостей для налагодження зв'язків, оскільки ще в 1955 р. делегація УРСР разом із делегаціями СРСР та БРСР уперше взяла участь у XVII Міжнародній конференції з питань освіти й була прийнята самостійним членом міжнародної організації освіти. У звіті представника УРСР П. Дудника зазначалося, що наша делегація встановила з делегаціями країн народної демократії постійний контакт, проводила зустрічі, під час яких узгоджувалися питання роботи як самої конференції, так і всієї

організації в цілому. У висновку стверджується необхідність повсякденного й систематичного контакту цих країн [18]. У 1960 р. делегація УРСР узяла участь у розробці Міжнародної конвенції та рекомендацій у справі боротьби з дискримінацією в галузі освіти й разом із делегацією БРСР наполягала на включенні до цих документів пропозицій СРСР про необхідність надання освітніх послуг представникам національних меншин, доступність освіти для всіх категорій населення тощо [19]. Саме в цей час починаються особисті зв'язки вчителів та учнів: у звіті про виконання в УРСР рекомендацій міжнародних конференцій з питань освіти вміщено інформацію про поїздки вчителів у 1955 р. до Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії, Румунії та ін., прийом делегації із цих країн в Україні, листування українських школярів із ровесниками [20]. З метою координації діяльності в березні 1963 р. в Міністерстві освіти УРСР створено відділ міжнародних зв'язків [21]. Значно активізувалися контакти після поїздки делегації міністерства освіти УРСР до Болгарії в 1967 р., під час якої українські освітяни вивчали стан шкільної освіти за кількома напрямками: система викладання курсу природознавства, практика підготовки навчальних планів та програм, стан матеріальної бази, позакласна робота з біології, робота поза-шкільних установ з біології, підготовка працівників дошкільних закладів тощо [22]. Така увага до питань викладання біології швидше за все пов'язана з відродженням у нас генетики, зняття з неї звинувачень як з "псевдонауки". У Болгарії боротьба з генетикою не набула таких значних масштабів, а традиції її викладання в школі та позашкільній роботі були більш міцними та усталеними. Наше припущення підтверджується й фактом перебування в Болгарії в наступному році делегації з України у складі практичних працівників - В. В. Лазаря, учителя біології Закарпатської області, і Л. П. Торгалю, керівника республіканської станції юних натуралістів, які продовжили вивчення досвіду болгарських учителів з викладання біології в школі й організації поза-шкільної роботи натуралістів [23]. Досить відверто про болгарський досвід викладання біології говорила й співробітниця Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР Т. І. Цвєлих на засіданні вченої ради інституту ще в 1961 р., звертаючи увагу на якість оформлення та простоту викладання матеріалу в підручнику з ботаніки, пропонуючи зробити подібне і в УРСР [24]. Однак все ж у планах співробітництва між галузевими міністерствами переважали поїздки міністерських чиновників та керівників наукових установ, практично відсутні поїздки вчителів-практиків - у 1969 р. - 100% - перша і друга категорія (два представники міністерства, заступник директора та завідувач відділу Науково-дослідного інституту педагогіки) [25], 1970 р. - 75% (три представники міністерства й один учитель російської мови з метою проведення занять та консультацій) [26], 1974 р. - 100% (делегатія міністерства і заступник директора Інституту педагогіки) [27], 1975 р. - 100% (два представники Інституту педагогіки) [28], 1977 р. - 83,3% (із шести відряджень тільки одне пов'язано з практичними завданнями викладача Вінницького педагогічного інституту М. Н. Нечипорука з питань викладання шкільного курсу фізики) [29]. Постійні контакти науковців виглядають цілком логічними для розвитку будь-якої галузі науки, у тому числі й педагогіки. У 1958 р. за ініціативою української сторони встановлюються двосторонні взаємозв'язки між

Науково-дослідним інститутом педагогіки УРСР з Науково-дослідним інститутом освіти НРБ, співробітники якого в листі-відповіді писали про значущість досвіду українських шкіл щодо поєднання навчання й виробничої праці [30]. Інститути обмінюються літературою, власними педагогічними розробками, а пізніше, із середини 1960-х років, спільно досліджували деякі науково-практичні теми [31]. Окремі аспекти співробітництва мали місце в діяльності Науково-дослідного інституту психології міністерства освіти УРСР з Інститутом психології Академії наук НРБ і кафедрою психології Софійського університету (обмін літературою, прийом болгарських колег у Києві, стажування українських дослідників в НРБ) [32], а також Науково-дослідного інституту дефектології Міністерства освіти УРСР (самостійно існував до лютого 1955 р., а потім його реорганізовано у відділ Інституту педагогіки) [33].

Відповідно до ознак тоталітарної держави розвиток взаємовідносин відбувався під чітким партійним керівництвом, яке було відчутним на всіх етапах і рівнях самого суспільного життя, особливо в діяльності громадських організацій. Так, 22 травня 1951 р. ЦК КП(б)У приймає постанову про роботу Українського товариства культурних зв'язків, у якій визначає незадовільне виконання поставлених перед ним завдань, оскільки його діяльність зведена в основному до закупівлі й пересилки за кордон художньої або періодичної літератури, музичних творів. До того ж твори добираються переважно механічно. Допускаються помилки при прийомі й обслуговуванні іноземних делегацій, осередки товариства слабо пов'язані з науковими й мистецькими організаціями, керівництво проявляє безвідповідальність у витраті державних коштів, а партійна організація незадовільно організовує роботу з кадрами щодо підвищення їхнього ідейного рівня й ділової кваліфікації [34]. Закономірним для того періоду стало й продовження цієї ситуації, коли вже в жовтні того ж року Товариство надає Довідку про виконання постанови, у якій звітує про поповнення новими кваліфікованими членами, охоплення всіх співробітників політнавчанням, поліпшення роботи з делегаціями. Серед невиконаних рішень - відсутність чіткості у визначенні об'єктів для показу, організаційна невизначеність роботи секцій, необхідність розробки спеціального списку з підготовки літератури та кінофільмів [35]. Об'єкти для показу готувалися по кожній області окремо, і їх список обов'язково затверджувався відповідними партійними органами [36]. У 1970 р. Секретаріат ЦК КПУ знов приймає постанову про роботу цього Товариства із зарубіжними країнами, у якій частина зауважень із попереднього рішення механічно переноситься до нового документа [37]. Характерним і показовим для функціонування тоталітарного режиму вважаємо лист зазначеного Товариства до ЦК КП(б)У з повідомленням про отримання листів від болгарських школярів, у яких висловлюється бажання листуватися з ровесниками з України. Правління товариства висловлює думку щодо позитивності подібних контактів і просить центральну партійну структуру визначити школи республіки для листування [38]. Завдання вибору шкіл ЦК адресує Міністерству освіти УРСР, яке готує остаточний список шкіл, "визначених для дружнього листування із школами Болгарії" [39].

Подібною є і процедура встановлення та розвитку місцевих зв'язків. У 1963 р. виходить постанова ЦК КПУ "Про стан дружніх зв'язків областей і міст

УРСР з областями, воєводствами, округами й містами соціалістичних країн". Далі аналогічні постанови з назвою "Про зміцнення дружніх зв'язків" або "Про виконання постанови ЦК КПУ" приймають обласні комітети партії, а згодом інформація, у якій основна увага акцентується на діяльності місцевих відділень товариства й особливо кількісній характеристиці проведених ними заходів, направляється до ЦК [40]. Постанови про плани дружніх зв'язків приймаються майже щорічно, і з тією ж періодичністю обов'язково направляється інформація про їх виконання [41]. Тільки після отримання позитивної оцінки з боку партійного керівництва республіки приєднуються до співробітництва нові області. Так, у 1965 р. Сумський обласний комітет направив до ЦК лист-прохання про бажання встановити дружні зв'язки з округом НРБ [42], а ЦК надав дозвіл і рекомендував Врчанський округ НРБ. У липні наступного року делегація Сумської області відвідала Врчанський округ, унаслідок чого підписано "Заходи по встановленню зв'язків і розвитку дружби, співробітництва і взаємодопомоги", серед яких обмін досвідом між науково-педагогічними колективами Глухівського педагогічного інституту і Врчанського педагогічного інституту дошкільного виховання, а також шкільних колективів Врчанської гімназії і Сумської школи № 3 [43]. Аналогічно в 1968 р. установили контакти Тернопільська область і Слівенський округ [44].

Узгоджують із партійним керівництвом свої плани культурного співробітництва й інші складові політичної системи. Так, Українська рада профспілок надсилає для розгляду до ЦК КПУ заходи з культурного співробітництва профспілок України на 1961-1962 рр., Міністерство освіти УРСР - проект плану міжнародних культурних зв'язків на той же період, Академія наук УРСР - аналогічний план [45]. Подібні узгодження відбуваються не тільки по горизонтальній лінії, а й по вертикальній: ЦК КПУ розглядає проект плану дружніх зв'язків Полтавської області з Тирновським округом, Одеської - з Варненським, Луганської - з Дімітровським, Кіровоградської - з Толбухінським тощо. Після перегляду надаються зауваження щодо недооцінки обміну досвідом, постійного відправлення повного комплексу обласних газет, збільшення спортивних заходів й обміну художніми колективами, створення місцевих відділень товариств дружби [46]. Головна ідея зауважень - 1962 р. - посилення контролю з боку обласних комітетів за проведенням заходів, 1963 р. - більш діловий та цілеспрямований характер посилення активності комсомолу, профспілок, 1964 р. - розширення кола питань, із яких проходить співробітництво, конкретне застосування досвіду; 1965 р. - взаємне вивчення передового досвіду, збільшення кількості підприємств, установ, в тому числі й шкіл, які встановили безпосередні зв'язки, чітка спеціалізація груп обміну; 1967 р. - робота на підставі взаємно узгоджених планів, які охоплювали всі аспекти економічного й культурного життя, 1970 р. - необхідність координованої роботи, особливо в ювілейний рік 100-річчя з дня народження В. І. Леніна [47].

У 1970-80-ті роки, які отримали назву періоду системної кризи соціалістичного суспільства, кризові явища торкнулися й сфери міждержавних взаємин, що констатували й самі партійні працівники. Так, у 1980 р. ЦК КПУ, розглядаючи питання про використання зарубіжних зв'язків у патріотичному та інтернаціональному вихованні, визначив, що звіти груп обміну мають протокольний-парадний характер, ро-

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.

бота проводиться недостатньо глибоко й цілеспрямовано, слабо аналізуються результати, а тому низька ефективність такого співробітництва. Під ефективністю в указаному партійному документі мається на увазі впровадження передового досвіду. Причина недоліків пояснюється знову в дусі тоталітарних підходів - рідко обговорюють ці питання обласні комітети та секретаріат ЦК [48].

Висновки

1. До міфів українсько-болгарських освітніх зв'язків періоду "розвинутого соціалізму", на наш погляд, слід віднести перш за все позитивність факту провідної ролі комуністичних партій, оскільки їхня роль, навпаки, звужувала можливості співробітництва, затискала їх у лещата відповідної ідеології, жорстко контролювала тощо. Наступним міфом стало положення про переважне значення радянського досвіду перед усіма іншими. Болгарія, наприклад, мала глибокі національні освітні традиції, які зберегла й розвинула й за часів османського панування, і радянського диктату. Ще одним міфом було формальне, але не фактичне, надання рівності всім суб'єктам СРСР в організації освітніх зв'язків, оскільки приклад УРСР переконливо свідчить про диктат центру у визначенні навіть учасників співробітництва. Напрямок й форми співробітництва розроблялися лише на рівні центральних керівних органів.

2. Поряд із цим означений період зафіксував об'єктивну необхідність інтеграційних процесів в освіті, бажання їх формувати, розвивати, удосконалити, яке проявляли практично всі учасники освітнього процесу - від дитячих колективів до науковців. Спільні розробки дидактичних основ шкільництва, що започатковані в той період, не втратили своєї актуальності та значення й до сьогодні. Останні положення є підтвердженням реальності українсько-болгарських освітніх контактів на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Центрально-Східної Європи / [за ред. Л. Зашкільняка]. - Львів, 2001. - С. 557.
2. Балканистика в Українській ССР / [отв. ред. Тодоров Н., Сохань П.]. - К., 1983.
3. Історія Центрально-Східної Європи / [за ред. Л. Зашкільняка]. - Львів, 2001. - 660 с.
4. Чорний В. Історія Болгарії / В. Чорний. - Львів : ПАІС, 2007. - С. 333-334.
5. XXV съезд Коммунистической партии Советского Союза. 24 февраля - 5 марта 1976 года. Стенографический отчет. - М., 1976. - Т. 1. - С. 29; Дванадесети конгрес на Българската комунистическа партия. Стенографски протокол. - София, 1981. - Ч. 1. - С. 105.

6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВО). - Ф.Р-2, оп.10, од. зб.504, арк.119-136.

7. Державний архів Російської Федерації (далі - ДАРФ). - Ф.9563, оп. 1, од. зб. 3934, арк. 1-19,23-28, 33-38.

8. Там само. - Ф.9576-р, оп.4, од.зб.2126, арк.119.

9. Там само. - Ф.9563, оп.1,од.зб.2568, арк.3, 6.

10. Там само. - Од.зб.2582, арк.1.

11. Там само. - Од.зб.2584, арк.25-26, 34-35.

12. Там само. - Од.зб.3930, арк.1, 19, 23, 27, 30, 40, 47, 53,75, 80, 86, 91, 107, 124.

13. Там само. - Од.зб.4152, арк.67-70.

14. Там само. - Од.зб.2585, арк.2-3.

15. Там само. - Од.зб.3714, арк.9,24,93,158.

16. Там само. - Од.зб.4152, арк.82, 93, 107, 122, 147, 158.

17. Там само. - Од.зб.2566, арк.2.

18. ЦДАВО. - Ф.166, оп.15, од.зб.1892, арк.1-2; од. зб. 1900, арк.208, 223.

19. Там само. - Од.зб.2892, арк.2.

20. Там само. - Од.зб.1900, арк.146; од.зб.2563, арк.46-48.

21. Там само. - Од.зб.3875, арк.1.

22. Там само. - Од.зб.6153, арк.168.

23. Там само. - Од.зб.6643, арк.6.

24. Там само. - Ф.5127, оп.1, од.зб.638, арк.28.

25. Там само. - Ф.166, оп.15, од.зб.7148, арк.3; од.зб.7151, арк.8-10.

26. Там само. - Од.зб.7619, арк.4-6.

27. Там само. - Од.зб.9302, т.1, арк.72-77; т.11, арк.1-5.

28. Там само. - Од.зб.9717, арк.44-46, 59-65.

29. Там само. - Оп.16, од.зб.746, арк. 8-9,25.

30. Там само. - Ф.5127, оп.1, од.зб.355, арк.17.

31. Там само. - Од.зб.865, арк.9,13; од.зб.873, арк.149-150; од.зб.942, арк.178-187; од.зб.1048, арк.30, 47; од.зб.1111, арк.3; од.зб.1270, арк.132.

32. Там само. - Ф.5141, оп.1, од. зб. 215, арк.5,18; од.зб.233, арк.43; од.зб.253, арк.2.

33. Там само. - Ф.5128, оп.1, од.зб.51, арк.1,7.

34. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО). - Ф.1, оп.30,од.зб.2706, арк.79-81.

35. Там само. - Арк. 64-68.

36. Там само. - Оп.31, од.зб.2114, арк.64-131; од.зб.2594, арк. 30-178.

37. Там само. - Оп.32, од.зб.140, арк. 164.

38. ЦДАВО. - Ф.5110, оп.1, од.зб.247, арк.10.

39. Там само. - Од.зб.903, арк.52.

40. ЦДАГО. - Ф.1, оп.31, од.зб.2334, арк.63-221.

41. Там само. - Од.зб.2592, арк.16; од.зб.2805, арк. 10-32.

42. Там само. - Од.зб.2805, арк.31-32.

43. Там само. - Од.зб.3072, арк.168-169, 172.

44. Там само. - Од.зб.3546, арк.191-198.

45. Там само. - Од. зб. 1615, арк.309-311, 342-344, 350.

46. Там само. - Од. зб. 2112, арк.7-9, 11-15, 17-18, 20-21, 61-62, 84; од.зб.2594, арк.2-6, 179-266.

47. Там само. - Од.зб.2335, арк.2, 12-22; од.зб.2592, арк.1-12; од.зб.2805, арк.11, 16; од.зб.3362, арк.2-36, 174-176; оп.32, од.зб.138, арк.53-67.

48. Там само. - Оп.32, од.зб.1690, арк. 3-5.

Н. Dokashenko

MYTHS AND REALITIES OF THE UKRAINIAN-BULGARIAN EDUCATIONAL TIES (THE 60-80s OF THE XX CENTURY)

The article deals with the basic characteristics of the Ukrainian-Bulgarian mutual relations in the sphere of education - a key role of the ruling communist parties, a constant and comprehensive control etc. At the same time the author proves the objective conformity to strengthening of integration processes in the development of the educational sphere.

Key words: a party leadership, a planned basis, totalitarian approaches, international education, school collectives.

© Г. Докашенко

Надійшла до редакції 27.10.2011

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.